

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

1923. november 17.

„Július első napjaiban Újvidéken voltam, a World Alliance of the international friendship promoting through the churches [Egyházi világszövetség a nemzetközi barátság elősegítése érdekében] balkáni konferenciáján.”

(Ravasz László az ülő sor jobb szélén)

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A Dunamelléki Egyházkerületnek az az esztendeje, amelyről jelentést kívánok tenni, nem volt külső eseményekben gazdag. Egy nagy esemény ment végbe benne; az, hogy folyt a hűséges és csendes munka minden nehézségeivel, de minden áldásaival. Odakünn a mezőn sem szoktak rikító események lejátszani, sőt baj, ha lejátszanak; hanem erjed a föld televény kebele, hull az áldott harmat, süt a jóságos verőfény s millió csira megindulásából újra végbe megy minden esztendőnek egyszerű, óriás csodája, az, hogy az elvetett mag kenyeret hoz. Nem állítom, hogy ez a kép a mi egyházkerületünk múlt esztendéjére mindenben talál. Nem tudom megmondani, hány mag maradt meddő, hol hatalmazott el a konkoly és hol maradtak aszott pusztaságok a megmunkált földön. Mindezeket csak az örökkévalóságból néző s minden emberi látásnál különb erejű isteni szem tudná megpillantani. Minekünk éreznünk kell a Márk evangéliumában megírt gazdaember bizakodó kockázatát: alszik és felkel, éjjel és nappal, a mag pedig kihajt és felnő, a gazda nem is tudja miképen. Most, amikor tekintetemet magvetésünk mezőin legeltetem, mindenekfelett ennek a törvénynek természetfeletti természetességét szeretném háládatos szívvel érezni és éreztetni.

Halottaink

Emlékezzünk először azokról, akik örökre elmentek közülünk. Közülök Nagy Imre felsőbaranyai esperesnek hirtelen eltűnt, kedves alakja fogja meg szívünket. Elnöktársam öxellenciája említette, hogy legutolsó találkozásukkor különös melegséggel ismételten búcsúzkodott tőle, mintha e búcsúzással a fogyó együttlétet óhajtotta volna meghosszabbítani. Volt is külsején az utóbbi időben valami, ami arról beszélt, hogy fejfáját valahol már faragni kezdték; de azért nem tudta ezt ő sem és mi sem. Nagy kék szeme, amit annyiszor borított el a könny és annyiszor gyűjtött ki a lelkesedés, világolt tovább a régi hűséggel és bölcseséggel. Szikár alakja könnyen sürgött és forgott, halk csendes szava jóságos energiával beszélt, követelt és tanácsolt. Állotta a küzdelmet lobbanó temperamentumához mérten nagy fegyelemmel; bizott érzékeny lelkének keserű tapasztalatai ellenére is nagy hiedelmével, csak szellemének néha egy-egy váratlan szárnycsapása mutatta, hogy vándormadár lelke indul a hosszú költözésre. Munka közben esett össze, kezébe belefagyott a pásztorbot amellyel majdnem egy emberöltőn át mint esperes, egy egész hosszú életem át, mint hűséges pásztor terelgette nyáját. Legnehezebb időkben állott meg őrhelyén. Sokszor reáborult a börtön vagy a halál árnyéka, de ő az maradt idegen uralom alatt is, aki volt. Az a jó pásztor, akinek képében járt, akinek irgalma kifogyhatatlan, tanácsai csodálatosak, kegyelme örök, vegye kebelébe megváltott lelkét és vigye be az örök dicsőség csillagos legelőjére. – Nevezet szerint említtem Sárközy Sándor kiskunlacházi lelkészt és Fülöp Sándor halasi főgimnáziumi tanárt akiket az Úr őrhelyükről váratlanul hazahívott. Emlékezetük legyen áldott, haló poraik a boldog feltámadás reménysége alatt és dicsőséges napjáig csendesesen pihenjenek, lelkük találjon kegyelmet az Örök Bíró előtt a hú és igaz bizonyosságnak az Alfának és az Omegának szószóló közbenjárására.

Egyéb személyi adatok

A munkának és harcnak mezejéről, ahol mi tusakodunk, visszavonult a jól megérdemelt nyugalom fügefá lugasába, egyházkerületünknek három kiváló munkása. Az egyik *Apostol* Pál kunszentmiklósi főgimnáziumi igazgató, aki nemcsak az ő kicsiny iskolájának volt hűséges és bölcs igazgatója, hanem tudott szolgálatokat tenni egyházkerületünk egész tanügyének. Az állam, amely súlyt helyez a külső

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

klasszifikálásra, őt az V. fizetési osztályba sorozta s úgy vitte át a nyugalom kenyérére. Mi, akiknek ilyen osztályozásra sem módunk, sem kedvünk nincs, szeretetünkbe zárjuk, tisztelettel köszöntjük és megáldjuk a hű szolgát élete alkonyán. Ennek az alkonyatnak verőfénye aranyozza meg a hátralevő napokat és éveket még nagyon soká. A másik *Benkő Gyula*, baranyai egyházmegyénk érdemes gondnoka, aki testi és lelki erejének általa érzett, de általunk soha nem tapasztalt csökkenésére való hivatkozással gondnoki tisztéről lemondott. 45 éve állott egyházmegyéje szolgálatában s ebből az utolsó 10 évet a gondnoki székben töltötte. Törhetetlen buzgósággal, odaadó szeretettel dolgozott egész pályafutásán keresztül. Fáj nekünk helyét üresen látnunk, ahol pedig, mint szolgálatban legidősebb gondnokaink egyike, az elsők között világot. Istentől vett talentumaival hűségesen sáfárkodott, állásának becsületét, személyének tiszteletét szerezve, most pedig mindnyájunk meleg köszöntésével övezve tűnik el szemünk elől a jól megérdemelt pihenés csendes otthonába. Különös megilletődéssel búcsúzunk el érdemes vérteszaljai esperesunktól, *Lévay Lajos* úrtól. Az ő distingvált¹ fehér egyénisége, tiszta, bölcs és jó lelke, egyik világossága volt a Dunamelléki Egyházkerületnek, mióta ideült a zöld asztalhoz, mint újonnan választott egyházkerületi aljegyző. Azóta mindig hűnek és mindig jónak láttuk, a többre bízatas emelkedő lépcsőzetén. Szelíd volt, mint a galamb, okos volt, mint a kígyó. Most, amikor fáradtan, közülünk félreállni készül, kívánom, ereje újuljon meg, mint a sasé, szárnyaival emelkedjek égi magasságokba. Bízom abban, hogy őt csak azért engedjük ki az egyik ajtón, mint fáradt esperest, hogy másik ajtón, mint legfrissebb tanácsbíránk, majd örömmel köszöntsük.

Vérteszalján egy kemény ifjú daliát köszöntünk: *Varga Sándort*, az új esperest. Sokat várunk tőle, imádkozunk érte és megáldjuk bejöveteletét. – Személyi memorabiliánk végére hagytam örömről kifejezését, egyházkerületünk egyik-másik illusztris tagját ért kitüntetés felett. Benedek Zsolt egyházkerületünk legfiatalabb tanácsbírája még az év elején fő kormánytanácsosi kitüntetést nyert s ebből az alkalomból intézőbizottságunk melegen köszöntötte őt, a méltó apának méltó fiát ki munkában, szolgálatban és szívünkben szakadatlanul nő. Ugyancsak fő kormánytanácsossá neveztetett ki Takáts József egyházkerületi főjegyző úr is. Csendesen szedi horgonyát és oldja kötelét az élet ezüst révében a mi kedves öreg főjegyző barátunk. Mosolyogva búcsúzik ettől is, attól is és csodálkozik, hogy tőle nem búcsúzik senki. Mi rózsát dobunk a csónakjába s neki új munkát adunk, hadd tartsa még közöttünk minél tovább a hű, erős munka, ha a becézgető szeretet és fiúi kímélet marasztani nem bírja. Köszöntsük *Varga Nagy Istvánt*, felsőbaranyai tanácsbírája 25-ik évfordulóján, *Vargha Gyulát* 70-ik születésnapja alkalmából. A legmagyarabb és legethikusabb bárd fehér haja és borús poézise kedves ellentétet mutat; s bizonyára ő is sóhajtja:

*De ha dallásban lelkem átíjodnék,
oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!*

Kívánjuk neki is, magunknak is ezt a dalt! Még csak azt jelentem, hogy *Kerecsényi Zoltán* a solti egyházmegyében zsinati rendes taggá, dr. *Imre Sándor* a tolnai egyházmegyében világi póttaggá választatott.

Egyetemes egyházi életünkben minket érdeklő nevezetes mozzanat az, hogy a protestáns tábori püspökség kérdése végleges megoldást nyert és az állás betöltött református részről *Soltész Elemér*, nagybányai lelkész és királyhágói egyházkerületi főjegyző, illusztris személyével. Ismerjük őt *Loistól* és *Eunikától* fogva (II. *Timótheus* 1:5) és szívből örülünk, hogy a nemzeti hadsereg nagy református

¹ itt: előkelő, finom

kontingensének pásztorlása épen az ő kezére van bízva. Valamint annak is, hogy az ő színes és gazdag egyéniségével a magyar közélet arénáján újra találkozunk. Remélem, hogy egyházi életünkben is mindig csak egy kézfogásnyira lesz tőlünk az ő vezéralakja.

Külföldi relációk. A világprotestantizmus

Kedves kötelességemnek tartottam az idén is ápolni a külföldi testvéreinkkel való kapcsolatot, s erőm-höz mértén valamivel hozzájárulni a világ-protestantizmus katholicitásához. Ma a protestantizmusnak egyik legtöbbet tárgyalt kérdése és leghatározottabban érezhető tendenciája épen ez. Egyházak, amelyek a történelem folyamán meghasonlottak és egymástól elszakadtak, ma hűségesebben ápolják az egyesülés reménységét, mint valaha. Az amerikai evangéliumi keresztyénség keresi az érintkezési pontoknak hogy lélekben, intézményekben, erejét jobban koncentrálni tudja és kiemelve történelmünknek egyik nagy akadályozó tényezőjét: a megoszlást és versengést. Sőt vannak mozgalmak, amelyek a világ-protestantizmusnak konfesszionális egységesítésén munkálkodnak és talán nem ismeretlen dolog, hogy a Róma ellenes keresztyénségnek két nagy történelmi ága: az episcopalismus és az orthodoxia közös nevezőre kívánja hozni önmagát. Presbiteriánus körökben pedig mind erőteljesebben kialakul az a gondolat, hogy egy központi „presbiteriánus vatikánum” megszervezése mindennél fontosabb feladat.

Kétségtelen dolog, hogy a világ-protestantizmus egységére a közeljövőben, amikor még egy, a sákrámentumos és az igés keresztyénség közötti végső mérkőzésre van kilátásunk, nagy szükség van. Az is kétségtelen dolog, hogy a világ-protestantizmusban a legegységesebb és a legkeményebb blokk a kálvinizmus. Ennélfogva először a kálvinizmusnak a nagy egységesítésére van szükség. Meggyőződésem az, hogy a presbiteriánus világszövetség is sokkal akcióképesebb és viharállóbb lesz, hogy ha a kissé külsőleges presbiteriális alapeszme helyett lassanként a belső princípiumot, a kálvinizmust teszi önmagára nézve uralkodó és szervező elvé. Ezzel a presbiteriánus világszövetségnek erőteljesebb hitvallásos lendületet lehetne adni, viszont nagyon szilárd jegecesedési pontot lehetne teremteni az ezer és egy darabból álló evangéliumi keresztyénségnek jelenleg kissé kaotikus állapota számára. Ez annyival inkább lehetséges, mert az erőteljes kálvinizmusnak határozott irenikus² és kohéziós természete van. Nem kálvinizmus az sem, amelyik más hitű protestáns testvéreinek szemébe port hint, az sem, amelyik paprikát.

Külföldi segélyezés

A világprotestantizmushoz való viszonyunkat általánosságban az jellemzi, hogy még mindig inkább az adakozó szeretet, mintsem a lelki közösség szálaiból szövődik. Ennélfogva fejlődési iránya csak az lehet, hogy a külföldi segélyakciók lassanként leszerelődő munkája helyett a lélek egységében való kölcsönös megtermékenyülés és együttes munka következzen be. Mi nagyobb és buzgóbb külföldi testvéregyházainknak a lelkére szorultunk reá jobban és állandóbban, mint jószívvel adott filléreire és minden filléren csak akkor van áldás ha vele lélek jön és lélek közöltetik. Vigyáznunk kell arra hogy egyházi életünk autochton legyen és a magyar őstalajból táplálkozzék. Borzasztó volna egy olyan kálvinizmus, amit nem a Szent Lélek, hanem a külföldi segélyek táplálnak s amelyik a segélyek megszűntével olyan-ná válna, mint a visszahúzódó árban szárazon maradó halak. Hangsúlyoznunk kell, hogy mindazok a barátaink, akik Magyarországot meglátták és segítik, ebben velem egyértelemmel vannak, tehát ha e téren eddig valamelyes fogyatkozás mutatkozik, tisztán rajtunk múlt. Három nagy kálvinista mezőről folytak hozzánk a segélyek forrásai: skót testvéreinktől, kik itteni missziójuk révén az idén is hűséges

² békéltető

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

támogatóink és barátaink voltak. Jól esett, hogy a magyar kálvinizmus képviselőjében Debreczen csekély viszonzásul dísz doktorrá kreálta Webster Macdonald urat. A holland Gereformerde Kerk részéről, amely egyes itteni buzgó atyánkfia, közöttük legelső sorban Sebestyén Jenő teológiai tanár akciója révén közölte magyar református híveinkkel lelki és testi ajándékait. Itt jegyzem fel annaleseink számára két úrnőnek nevét: Kuyper Katalin és Henrietta öngyógyításuk nevét azért, mert ez a két név ezer meg ezer magyar gyermek szívében van örökre beírva. Nemes, kedves keresztyén személyiségük pedig mindnyájunk emlékeztetőjének egyik értékes kincse marad. A harmadik az amerikai Reformed Church volt, amelyiknek egyik vezető egyénisége James J. Good philadelphiai tanár, nemzetünk egyik leghűbb és legnemesebb barátja. Az ő nevével meg kell állanom és reáterelnem egyházkerületem figyelmét. Most már harmadszor hajozza át az Óceánt azért, hogy minket meglátogasson, minden nyomorúságunkról meggyőződjék, kicsiny és nagy gondjainkat arany szívére felvegye. Tudom azt az atyai jóságot, amellyel a mi diákjainknak helyet készít, ellátásukról gondoskodik és valóságos élő Gondviselésé válik számukra. Tudom, ismerem azt a fáradságot nem ismerő propagandát, amit érdekünkben oda át kifejt, szakadatlanul levelezvén, utazván és kapacitálván, – egy amerikai pap, valami Kazinczyra emlékeztető lélekkel. Belmissziói munkák indulnak immár a III. kerületben, s nem tudja a világ, hogy mindez az ő révén. Zsinatokon különös meleg hangon emlékezik meg rólunk, s ügyünket, igazunkat köti olyanok szívére, akik a nevünkön kívül semmit sem hallottak rólunk. Sohasem keres sem feltűnést, sem jutalmat, sem elismerést. Nekem kötelességem volt egyházkerületem történetébe nevét feljegyezni és az atyák előtt szolgálatát megáldani.

A reászorult egyházak segélyezési akciójának egységes megszervezése mindinkább közszükséggé válván, lassanként alakulnak az egyes országokban az úgynevezett segélyezési központok. Így a múlt év folyamán megalakult Magyarországon is, s most ennek a szűrőjén keresztül érkeznek hozzánk a különböző ereken szivárgó és egybegyűjtött segélyek. Még csak azt kell megemlítenem, hogy Good úr és társai buzgólkodásából kb. 20 mm. használt ruhanemű érkezett kezeimhez, budapesti és vidéki szegények, elsősorban szűkölködő belső emberek családjainak felsegélyezésére. A küldemények Budapest parokhiális lelkési hivatalai között osztattak fel további szétosztásra.

Az én kezemem át érkezett különböző rendeltetésű segélyekről okmányolt elszámolást mutattam be a számszék egy erre a célra kiküldött bizottsága előtt, melynek elnöke: Darányi Ignác, tagjai: Szilassy Aladár, Bernáth Géza és Benedek Sándor.

Itt kell megemlékezni arról a megtisztelő látogatásról, amellyel a holland református egyház két illusztris képviselője Cramer utrechtli és Böhl groningeni professzor urak tisztelték meg magyar református egyházunkat és ily módon egyházkerületünket is. Meleg testvéri szívvel közeledtek felénk és mi ugyanolyan lélekkel fogadtuk őket, annak a népnek a fiait, amely hozzánk a jelenben a legjobb volt és annak az egyháznak a képviselőit, amelytől a múltban a legtöbb indítást és áldást vettünk. Nagyon szeretném, ha egyházunk között ez a régi kapcsolat újra felelevenednék.

Külföldi utaim

A sorrend kedvéért itt emlékezem meg külföldi útjaimról. Július első napjaiban Újvidéken voltam, a World Alliance of the international friendship promoting through the churches³ balkáni konferenciáján. Hűséggel és önmegtagadással végeztük az eirénépoésis, békességre igyekvés munkáját, keresve és hallgatva, melyik lélek és melyik ország ad reá felülről született visszhangot. Ha ez az egyébként nagy

³ Egyházi világszövetség a nemzetközi barátság elősegítése érdekében

keresztyén munka nem lenne más, mint kis spirituális életbiztosítás a béke jelenlegi birtokállományának megőrzésére, nekünk semmi okunk sem volna részt venni benne, de ha ez a munka jobb igazságosságot tart szem előtt és lelki fegyverekkel a Krisztus ügyét kívánja diadalra vinni, méltán számíthat támogatásunkra. A mi zászlóinkon is ott lobog az a felírás, amit a reformáció korában a felkelő német parasztok írtak zászlóikra: Nichts als Gerechtigkeits Gottes!⁴ Újvidéki látogatásom alkalmával kezdet szoríthatam az ottani református gyülekezetek lelkészeivel, vezető embereivel és hirdethettem az igét magyar nyelven az újvidéki református templomban. Ez már maga is jutalom volt. Mióta ott jártam, fájdalom erősebb, de bizalmam is nagyobb ottszakadt véreim iránt.

Felejthetetlen napokat töltöttünk Zürichben, a Presbiteri Világszövetség keleti ágának nagy-gyűlésén. Örömmel jelenthetem, hogy a világ kálvinizmus figyelme, rokonszenve és becsülése különös melegséggel fordult mi felénk. Az ülés szellemi vezetője, Curtis professzor úr nyomatékosan ismerte el, hogy ez a konferencia a magyar delegátusoktól vett a legtöbbet. Igehirdetésben, referádákban⁵, előadásokban és hozzászólásokban mindenütt ott volt a magyar génius, mint Istennek drága eszköze, az Ő nagy ügyének szolgálatában, amelyik igényeli és megnyeri az egyenjogositványt idősebb és érdemesebb testvéreinek díszes társaságában. A dunamelléki egyházkerületünket rajtam kívül Forgács Gyula és Victor János képviselték, akiknek szolgálataiért, magam részéről köszönetet kívánok szavazni.

Örömmel vettem a hollandiai szigorú református egyház meghívását Utrechtbe, augusztus 18-án kezdődő országos zsinatára és szerencsémnek tartottam, hogy a holland-magyar bizottság figyelme és előzékenysége folytán azzal élhettem is. A holland szigorú református egyháznak meg van a maga történeti adottsága és ebből folyó viszonya az ottani népegyházzal. Mindez csak történeti érdekességgel bír reánk nézve. Minket érdekel és tanít az a nagy gyakorlati tény, hogy ez az egyház a maga teológiai zárt egységében Isten országának milyen áldott munkása és a kálvinizmusnak milyen érdekes és tiszta típusa. Ma a kontinensen az egyetlen kálvinista egyház, amelyik komolyan veszi a kálvini tiszta gyülekezet ideálját, ha nem is annyira az élet, mint inkább a tan tekintetében. Ez az az eleven és mély vallásos közössége a protestantizmusnak, amely az egyházi princípiumot a legteljesebben és leghatározottabban megvalósítja. Vannak nagy egyoldalúságai vagy túlzásai, de igaz az, hogy Charakter heisst missverstehen⁶; viszont azok az eredmények, amelyeket fel tud mutatni, megérik a teológiai egyoldalúságokat. Ismételtelen üzeni nekünk ezen egyház azt, hogy a kálvinizmus a legnagyobb élet- és világformáló erő; azt, hogy a lelki-élet tengere az egyház s a látható egyház a láthatatlannak nemcsak eszköze, hanem képe. Üzeni azt, hogy az egyházat csak belső erő tarthatja meg, végül hogy a hitvallás az egyház vérkeringését tápláló szív. De int arra, hogy a mi magyar református egyházunknak megújítását a kovász műszerével és programjával igyekezzünk keresztül vinni és óvakodjunk attól, hogy igen könnyen hitetleneknek minősítsünk olyanokat, akik ugyanazt a hitet vallják mint mi vagy atyáink, csak más teológiát használnak a kifejezésére. Szeretném, ha minél több magyar református lelkész, tanár, gyülekezeti és egyházi munkás kerülne érintkezésbe Istennek ezzel a szántóföldjével, hogy mi is a saját szemünkkel lássuk őket, ők is a saját szemükkel lássanak minket. E tárgyról nem fejezhetem be szavaimat anélkül, hogy köszönetet ne mondjak Sebestyén Jenő teológiai tanár úrnak hollandiai utam előkészítése körül mutatott szíves fáradozásaiért.

⁴ Semmi más, csak Isten igazsága!

⁵ itt: beszámoló

⁶ A karakter félreértést jelent

Belső ügyek

Belső ügyeinkre fordítván tekintetünket, mindenek előtt jelzem, hogy egyházi életünk minden ágáról a szakreferensek jelentései hű képet tárnak a Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés elé. Nem volna teljes tehát ezeknek a jelentéseknek elejükbe vágnom és előadóikat ismétlésekbe döntenem. Magam nagy általánosságban csak annak a megállapítására szorítkozhatom, hogy református egyházunk még mindig nagyon kemény harcot vív a reá nehezedő gazdasági és morális nyomorúságokkal és teljes mértékben érzi ez átmeneti korszaknak minden kínját, de ugyanakkor feladatai nagyságát is. Erről különben elnöktársam Ő Excellenciája megkapó és biztos szavakat mondott.

A magyar kálvinizmus három rétege

A magyar kálvinizmus, a Dunamelléki pedig különösen három típusra redukálható. Egyik az ősi gyülekezetek típusa, amelyek falvakon vagy régi nagy alföldi városokban jelentkeznek. Ezeknek életét a történelem pontosan predisponálta⁷ és az ma is meghatározott keretek között foly le. Tulajdonképpen a legértékesebb, a magyar kálvinizmus televénye, volna ez a réteg. A másik az immigráns vagy diaspora kálvinista gyülekezet, amelyik nagy idegen felekezetű tengerekbe szűrődik be és kezdi el a maga propagációját.⁸ Máról-holnapra támadó gyülekezetek ezek, ahol hirtelen jövő esetleg hirtelen költöző hívők alkotnak sokszor rendkívüli gyorsasággal fejlődő, máskor meg váratlanul visszaeső gyülekezeteket. A 3-ik típus a budapesti gyülekezet, amely a magyar reformátusságra nézve határozottan külön probléma, sőt külön típus. Mindenik gyülekezeti rétegnek meg van a maga veszedelme és kísértése, természetesen a maga ereje és dicsekedése is. De mindent számba véve, fel kell jajdulnom épen az első típusnak az ősi magyar kálvinista rétegnek feltétlenül mutatkozó mállási folyamata felett. Nagy városainkban és kicsiny falvainkban elszórtan és rendszeresen jelentkezik ezeknek a kálvinista gyülekezeteknek a lassú megritkulása és csendes szétfoslása. Tulajdonképpen az egyke és egy igen csekély kivándorlás, illetőleg átvándorlás pusztítja ezeket a gyülekezeteket. Ha évtizedek eredményét nézzük, bizony, megdöbbentő gyorsasággal. Ha meggondoljuk azt, hogy nem egy, de több száz olyan községet lehetne megnevezni, ahol 100 évvel ezelőtt 800 református mellett 200 katolikus volt, s ma 400 reformátussal szemben 1600 a katolikusok száma; világosan látszik, hogy itt egy óriási csatavesztésről és a kálvinizmus lassú felgöngyölítéséről van szó. Ezekbe a gyülekezetekbe lép fel aztán nem minden összefüggés nélkül az előbbi kérdéssel a díjlevél-harc, amely természetes ott, ahol a népes gyülekezetek által vállalt terheket a csekély számra olvadt unokák csoportja hordozni inkább nem akarja, mint nem tudja. Látom igen világosan, hogy pl. baranyai gyülekezeteink lassú desolatiónak⁹ mennek elébe és elérkezik az az idő, amikor Baranyában a hatvan egy néhány anya-egyházközség helyett 8–10 körlelkészség leend. Ami a másik réteget illeti, a sporadikusan terjeszkedő missziói gyülekezeteket, itt nagyon vigasztaló a kép. Szomjasak, áldozatkészek, minden jóra kaphatók ezek a kis gyülekezetek. Örömmel látok egy-két olyan gyülekezetet is, amelyek főképp ipari munkásság között terjeszkednek és hódítanak. Erre a pontjára, terepére a magyar kálvinizmusnak különösen nagy súlyt kell fordítanunk, mert itt dől el a mi hitünk átütő ereje. A történelem nagy ekevasa, amint végig megy rajtuk és felhányja a magyar ugarnak a feketeföldjét, ezer alkalmat tár a magyar elé arra, hogy elveszett területek és rétegek helyett újakat hódítson meg. Végül, ami a nagyvárosi, budapesti gyülekezetet illeti, csak arra mutatok reá, hogy ennek a legnagyobb problé-

⁷ itt: előkészít

⁸ terjedés, szaporodás

⁹ pusztulás

mája a vallásitanítás. A jövendőnek jó nagy része ezen fordul meg. A budapesti gyülekezet ezidő szerint nagyobb annál, hogy sem a szolgálatára álló pásztori erők fel tudják dolgozni. Ezért minden erőt a vallásitanításra kellene fordítani, hogy a felnövekvő új nemzedéket nyerjük meg. És itt jutánk el egyházi életünknek egy másik égő sebéhez. Budapest nem tudja vallásitanítási feladatait megközelítőleg sem megoldani és e kétségbeesett küzdelemben az állam mérsékelten, a város pedig szinte alig támogatja. Budapest, mint fő-kegyúr, nemcsak a katolikus plébániák, régiek és tetemes újonnan fundáltak, költségeit hordozza gazdag bőkezűséggel mindnyájunk adó-filléreiből, hanem számlálatlan százmilliókat áldoz véglegesített katekhéták egész seregének fenntartásán, s ugyanakkor a budapesti református egyház, amely 100.000 lelket számlál, 12.000 gyermeket heti 900 órán tanít, nevel szigorú vallásos szellemben, ennek az esztendőnek egész folyamán, nemcsak hogy új segítséget nem kapott a várostól, de még a múltban megszavazott összegeket sem tudta a pénzügyi adminisztráció nehézségei miatt felvenni. Nem lehet az, hogy az állam és a város közti vita miatt, a református vallásitanítás csödbe jusson. Képtelenség, de úgy van hogy a legnagyobb erőfeszítéssel sem lehet egy ilyen ügyet végre rendeztetni, holott még nem beszéltem olyan hivatalos tényezővel, aki ne akarta volna, hogy rendeztessék. Mindennél jobban mutatja ez a magyar közélet megcsökkent akcióképességét. Annál jobban esik jelentenem, hogy a kultusz-kormány e nyomorúságunkban több, mint négy millió rendkívüli segéllyel segített.

Államsegélyek

Az államhoz, illetőleg a kultusz-kormányhoz való relationknál¹⁰ emlékezetbe idézem, hogy a református egyház az utóbbi 20-30 esztendőben a 48. XX. t.-c. fokozatos végrehajtása folytán ekszisztenciájának egy jó részét az államsegélyre fektette. Bár elismeréssel emelem ki, hogy a kultusz-kormány, Klebelsberg Kuno miniszter és különösen illusztris tanácsbíránk Petri Pál államtitkár erélyes fellépésére, az államsegélyeket a tavalyi összegek 20-szorosára emelte fe1 és ezáltal jóindulatának és készségének kétségtelen jelét adta, mégis világos, hogy ez a felemelt összeg távolról sem jelenti azt az értéket, amelyet a háború előtt jelentett. Ennélfogva a terheknek mind nagyobb és nagyobb része megy át a hívek vállára. Ez magába véve, az én meggyőződéseim szerint nem volna baj akkor, ha Magyarországon minden felekezet, s főképen a római katolikus egyház is mindinkább saját erejére támaszkodva végezné misszióját. Azonban ez nem így van. Az állam maga tetemes összeget fordít – talán aránylag többet, mint sok más gazdag állam – szellemerkölcsi javak termelésére, de ezt majdnem egészen a katolikus egyház által végezteti. A miniszteri rendeletek, sőt törvények is már eleve úgy hozatnak, hogy az valósággal a katolikus egyház testére illenek. Minden előny biztosítatik számára, amit csak nyújthat a törvény, míg a református egyházaknál csak szívességből alkalmazott jóindulatú analógiákkal lehet egyik-másik befolyásos személyiségünknek a helyzeten valamit segíteni. Ilyen a vallásitanítás állami segélyezéséről szóló rendelet, ilyen az államsegélyek megszüntetéséről szóló intézkedések és ilyen a különböző állami segítségnyújtás tanügyi, kulturális vagy népjóléti téren.

Mostoha gyermekei vagyunk e hazának, amikor kapni vagy venni kell, de büszkén valljuk, édes gyermekei, mikor adni és áldozni kell.

A múlt egyházkerületi közgyűlésen árnyék fenyegette csomó elemi iskoláinkat, két középiskolánkat és jogakadémiánkat. Az elemi iskoláink államsegélyeinek kérdésénél a minisztérium a végrehajtásban elég előzékeny volt, mert jórészt olyan helyeken szüntette be az államsegélyt, ahol a népesség az egyke miatt pusztult ki. A középiskoláinkra vonatkozólag jelenthetem, hogy egyelőre elvonult felőlük a fenye-

¹⁰ kapcsolat

gető felleg, de hogy meddig, senki sem tudja. Főiskolánk (a kecskeméti jogakadémia) kérdése nemcsak, hogy nincs megoldva, de a legteljesebb mértékben átmeneti állapotban van. Ha a magyar kálvinizmusban meg lett volna az az erő, ami az ősökben lüktetett, ma egy szép nagy egyetemes főiskolánk lenne, jogi és bölcsészeti fakultással és tanárképezdével.

Sok keserűségnek és súrlódásnak veti el a magját a tanítói fizetések kiegészítésének revíziójáról szóló rendelkezések végrehajtása. A panasz rendesen arra vonatkozik, hogy a közbeeső közigazgatási szervek nem mutatnak kívánatos jóakaratot az egyház iránt, sőt sokszor ellenséges indulat jelentkezik eljárásukban.

Földreform

Még egy nagy általános érdekű kérdésre kell reámutatnom és ez a földbirtok reform. Nem akarok én a földbirtok-reform szociális vagy nemzetgazdasági értékéről fejtegetést adni, de egészen bizonyos, hogy a nemzet fennmaradása, a morális talajkötés és a lelki erők konzerválása szempontjából jobb földbirtok politika nincs, mint gyülekezeteknek, papoknak, tanítóknak a megélhetéshez szükséges földbirtokot juttatnak. Ezek a birtokok századokon át megmaradnak, – csak az állam szokta és tudta eddig elvenni – közvagyonot képeznek, óriási nevelő-értékkel bírnak, amennyiben a földműves társadalmunk neveléséhez a példaadás módszerével járulnak hathatósan hozzá. Végül ekszisztenciákat teremtenek, amelyek éppen azért, mert a rájuk bízott néptől függetlenek, ezzel szemben az állandóságot és a morális fölényt, tehát a tekintélyt képesek jelenteni, közben pedig annak a sokszor szeszélyes és sokszor konok népnek a szolgálatát biztosítani. Két emberöltő látta ezt már meg és tett döntő lépést benne. Egyik a II. Lipót ideje alatt Dunántúl végbemenő telepítési restauráció, amely az egyházközségek elvett földjeit adta vissza, a másik pedig a múlt század közepén az úrbéri törvény végrehajtása. Most volna a harmadik nagy alkalom minden gyülekezetet egy kis földhöz juttatni és ezt nagyon könnyen meg lehetne tenni, amikor a nagybirtok és az igénylők is egyaránt megnyugvással fogadják a földosztásnak ezt a formáját. Félek, hogy mi magyar református egyház ezt a nagy jelentőségű időt elszalasztjuk és ezáltal jóvátehetetlen mulasztást követünk el. Nekünk teljes súlyunkkal kellene fellépni e kérdés érdekében. Minden egyes egyházközséget szakértőkkel világosítani fel, hogy hogyan és mennyi földet igényelhet, erélyesen közbe kell lépni s komolyan felelősségre vonni, ahol az alkalommal nem élnek. Végül minden olyan helyen, ilyen pedig nagyon sok van, ahol a végrehajtó közegnek a paragrafusok határai között kifejtett csendes ellenszegülése vagy rosszindulata, egyházközségünket megakadályozza életfeltételének biztosításában erélyesen közbejárni, – s a most készülő novella keretei között a református egyházközségek mint kisbirtokosok érdekeit tételesen és kifejezetten is biztosítani.

Adminisztráció

A püspöki adminisztrációról jelentenem kell, hogy az ügymenet állandóan emelkedik és nehezedik. Amily mértékben komplikálódik közéleti helyzetünk, alakulnak új eddig ismeretlen problémáink, azon mértékben nő a központi adminisztráció egységessége és szabatosága iránt támadó igény is. Régi tapasztalás, hogy a munka munkát fiadzik és ha valaki minél nagyobb erőfeszítéssel igyekszik dolgait elvégezni, annál több új feladatot nyer. Ma már a püspöki iroda 4 hűséges munkás szolgálatát veszi igénybe. E mellett az ügyész úr nehezebb kérdésekben, vagyonkezelő és pénztáros úr saját szakmájukban szintén jó tömött munkát végeznek. Mindezek mellett is azonban állandóan érezhető itt is ott is bizonyos hiányosság. Ezek közül pedig legfontosabb központi pénzügyi adminisztrációnk pontosság és átlátszóvá tétele. Az elnökségnek megvan a kerületi közgyűléstől a felhatalmazása, azonban tekintettel

a vele járó nem csekély költségtöbbletre, egy darabig húzódozott tőle, most azonban kétségtelenül nyilvánvalóvá lett, hogy az ügy érdeke feltétlenül megkívánja egy központi könyvelőnek minél előbbi beállítását.

Baár-Madas leányiskolánk ügye

Bizonyos keserűség fog el, amikor egyházkerületünk egyik jeles alkotásáról, a Baár-Madas leánynevelő-intézetéről emlékezem meg. Ennek az intézetnek gyönyörű telke, a majdnem 3000 négyszögöl nagyságban ott fekszik pusztán Budapest legszebb helyén, a Ménes-úton, köröskörül csodálatosan fejlődő városrész közepette. Maga az intézet egy nyomorult bérházban türt és alaposan megfizettetett lakó s feje fölött még így is állandóan a kilakoltatás veszedelme lebeg. Intézetünk, amelynek híre az ország mostani határain túl terjed, s amelyik református köznevelésünkben valósággal páratlan miszsiót tölt be, olyan elhelyezésben kénytelen élni, amely a pedagógiai és egészségügyi követelményeknek naponként való arculcsapását jelenti. Mi sem volna könnyebb, mint a telkünkön építkezni, de Budapest székesfőváros e telek ellen elrendelte a kisajátítási eljárást s ennek alapján az építési engedélyt megtagadta, azért, mert egy nagyszabású városrendezési tervvel kapcsolatosan azt az egész környéket a zirciek építendő temploma, iskolái és intézményei számára foglalta le. Ha ez sem a Náthán próféta által említett szegény ember bárányának a története, akkor nem tudom mi nevezhető annak. Memorandummal, küldöttséggel végigjártuk a főváros polgármesterétől kezdve összes főhivatalnokait, sőt a városi politika vezéregyéniségeit is. Mindenütt legmesszebbmenő jóindulattal fogadták azt a javaslatunkat, hogy a lefoglalt telek helyébe egy épen olyan telek adassék Baár-Madas intézetünknek és a Kálvin-téri két városi ház pedig egy több századra menő program megvalósítása érdekében adassék a budapesti református egyházközségnek. Azonban nem tudom azt jelenteni, hogy a tényleges megoldáshoz valamivel is közelebb volnánk. Innen is felemelem kérő szavamat a fővároshoz, amely az idén egyszerre 17 új plébánia építését határozta el, engedje fuldokló intézményeinket szabad levegőhöz jutni!

Püspöki látogatások

Annak a kötelességemnek, hogy egyházmegyéimet és gyülekezeteimet látogassam, az idén is erőmhöz mérten igyekeztem eleget tenni. 1922. október 29-én egy napot töltöttem czeglédi gyülekezetünkben, ahová a gyülekezet pásztorának szóló személyi tiszteletadás szükségérzete vitt tulajdonképen. Ez a szép nagy gyülekezet sok örömet okozott nekem, de fájdalom lassú elnéptelenedését. 1922. november 25. és 30-ika között legvirágzóbb gyülekezetünket, Kecskemétet látogattam meg. Örömmel jelentem a Főtiszteletű Kerületi közgyűlésnek, hogy a két fiatal, derék lelkész, testvéri vállvetett munkával, kegyelmi ajándékainak teljes felhasználásával vitézkednek őrállóhelyükön. Harmonikus, céltudatos munka folyik. Egyik lelkész minden erejét a hívek lelki életének fejlesztésére és kimélyítésére fordítja. Ebben a munkában egész sereg társat nevel, a gyülekezeti misszióknak sok szép munkáját megkapó sikerrel végzi és a Szent Lélek örök rezervoírjaival¹¹ népét állandóan táplálja. A másik lelkész, mint egyházközségének vezére, a gazdasági konszolidálás munkatársa mellett, szakadatlanul újabb meg újabb alkotások megvalósításán fáradozik s már eddig rendkívüli eredményeket ért el. Kedvesen gondolok vissza az ott töltött fáradságos napokra, amely idő alatt meglátogattam a jogakadémiát, hospitáltam és adhortációkat végeztem a gimnáziumban, a tanítónőképzőben, az elemi iskolában, szolgáltam templomban és vallásos estéyeiken, meglátogattam a vasárnapi iskolai, a Nőegyleti munkát,

¹¹ itt: tartalék

II. PÜSPÖKI JELENTÉS

a börtönmisszióval felkerestem a feyházat és e szomorú gyülekezetnek is hirdetem az Igét, s minden munkában éreztem hogy erőteljes, üde munka és alkotás atmoszférája leng körül.

Az a nagy fontosság, amit teológiai akadémiának kell tulajdonítanunk egyházi életünk oekonomiájában¹², készítetett arra, hogy ez év február havában meglátogassam és állapotát tüzetesen megvizsgáljam. Segítségemre voltak ebben a munkában Darányi Ignác főgondnok úr Ó Excellenciája, Szilassy Aladár tanácsbíró, Jalsoviczky Sándor gondnok úr, Nagy Ferencz, Lévy Lajos és Kiss Zsigmond esperes urak. Minden tanár urat lehetőleg minden tárgyból 2-3 előadásán meghallgattuk, meglátogattuk a népszerű teológiai tanfolyamot, belmissziói tanfolyamot, Kálvin-kört, Laky-énekkart, az akadémiai istentiszteletet, amelyen prédikáltam is, a palástalap javára rendezett teológusestélyen előadást tartottam, meglátogattam a Ráday-könyvtárt, megvizsgáltam az igazgatói és felügyelő tanári irodát és ügykezelést, számba vettem az internátust és a felszerelését, megtekintettem az épületet aljától a tetjéig. Együtt étkeztem az ifjúsággal, s végén a tanár urakkal értekezletet tartottam, az ifjúsághoz pedig pásztori allocutiot¹³ intéztem. Megelégedéssel tapasztaltam az intézetben a rendet és pontosságot, előadások és colloquiumok kellő színvonalát. Ki kell emelnem azt, hogy öntudatos papnevelés folyik s Istennek lelke világol a falak között. A mi intézetünk az összes teológiák között legkedvezőbb anyagi helyzetben látszik lenni; ez egyrészt hálára kötelez bennünket azok iránt, akiknek előrelátó gondoskodása ily kedvező helyzetbe hozta intézetünket, – akárhová lépünk, mindenütt a főgondnok úr munkája gyümölcsével találkozunk – de ez másrészt fokozott kötelességteljesítésre és az intézmény további kiépülésére indít. Szükségesnek látom még egy tanszéknek a szervezését, a Ráday-könyvtár fejlesztését az ifjúságnak szemináriumokba való dolgoztatását. Figyelmébe ajánlottam illetékeseknek a takarékoságot, különösen az internátus regie-költségeinek leszállítása tekintetében.

Somogyi utam

Szeptember 11-én indultam útra külső somogyi egyházmegyénk megvizsgálására. Az első tíz napon át Kováts István egyházkerületi aljegyző volt hűséges és áldottszavú segítőtársam igehirdetésben és a vizsgálat megejtésében, a többi napokon pedig ugyanezt a munkát Szabó Zsigmond belmissziói lelkész végezte buzgón és szívesen. Három hétig tartott az út és a legtöbb napra két gyülekezet látogatása esett. Gyönyörű őszi időben keringve és csapongva a Balaton ezüst tükre körül, jártuk Somogy halmait és völgyeit és vittük az örvendetes izenetet azoknak a gyülekezeteknek, amelyek több mint száz esztendő óta most részesültek harmadszor püspöki látogatásban. Somogyi egyházmegyémén is látom azt a szomorú meggyérülést, megszűrődést, amiről előbb beszéltem. Ez a pompás fajta csendesen fogy. Végig néztem a halotti anyakönyveket. Évszámra 30–40 halott közül 2 sincs 60 éven aluli, de felénél több 70 éven felüli és mégis több a halottak száma, mint a születetteké. Ez mutatja micsoda őserejű egészséges fajta ítélte magát itt csendes elmúlásra. Nem mondom el, mit küzdöttem e vész ellen, de jelentem, hogy egyik gyülekezetben, eltávozásunk után, megjelent egy pár menyecske a lelkész előtt és fogadást tett, hogy mesterséges meddőségüket megtörik. Másik benyomásom volt az, hogy a lassan olvadó gyülekezetekben, különösen, ha a lelkész mohóbban kap a földi javak után, mint ahogy illenek, kiüt a díjlevélharc. Rendesen aztán, magyar természet szerint, a virtus kérdésévé válik, hogy ki nyerjen. A falu legkülönb embere teszi magáévá a kérdést és bámulatos ékesszólást fejt ki, az argumentumok egész arzenálját használja fel igazának megmutatására s valósággal meggyőződésévé teszi a népnek azt, hogy egy marék

¹² itt: igazgatás

¹³ itt: biztatás, vigasztalás

lukma¹⁴-többlet végveszedelembé hajtáná azt a népet, amelyik 1–2 lakodalomba könnyen eltékozolja azt, amiért a papjával szemben évekig perel. De meg kell állapítanom, hogy népünk súlyos egyházi terhet hordoz. A múlt esztendő átlagszámát véve alapul megállapítható, hogy egy adózó lélekre Somogyban átlag 10–15.000 K egyházi teher esett, kb. 1½–2 holdnyi átlagos földbirtokvagyon mellett. Vessük ezt össze azzal a teherrel – nem is teher az – amit a nagy alföldi gyülekezeteink, a budapesti pénzarisztokrácia s igen sok nagybirtokosunk hordoz! Az idén természetesen ez a szám jóval nagyobb lesz. Viszont meg kell állapítani azt is, hogy a mi mostani lelkipásztori típusunk mellett Somogyban is épen úgy, mint Baranyában, több a lelkész, mint amennyire szükség volna. 21.000 hívő van 30 egy néhány gyülekezetben, tehát kb. 700 lélek esik 1 lelkészre. 700 lélek azonban anyagi exszisztenciát sem tud, vagy csak nehezen adni egy papnak, munkát pedig a mi mostani praxisunk mellett, épen nem ad elegendőt. Azért le kell szögezmem, hogy az a teljesítmény, ami a falusi lelkészeink egyrésze a *gyülekezetek* szolgálatában végez, nem elégíthet ki sem egy férfiambíciót, sem megfelelő exisztenciát nem biztosíthat. Itt is rá kell mutatnom arra, hogy lelkipásztorainktól lelki többtermelést várunk. Amiket láttam és hallottam, ha az érvényben levő hagyományos singgel mérem, kielégítő, sőt biztató. Az egyházmegye külső adminisztráció tekintetében rend, fegyelem, haladás látszik. Örömmel láttam, hogy egyre több figyelem terelődik az egyház belső lelki kérdései felé. Egyik-másik hűséges szolga épen meghatóan szép eredményeket tud felmutatni és sokszor látszólagos eredménytelenség mögött érezhető egy hőiesen vergődő lelkipásztori élet belső tragikumuma. De azért hirdetnem kell, hogy mégis az egy szükséges dolog az, amiben a legnagyobb a fogyatkozás. A lelkiség szenvedélye, a kiválasztottság tudata, a prófétai tűz, a Szent Léleknek villamos erővel telt atmoszférája az, ami mégis leginkább nélkülözhetetlen. Nagyon jó hivatalnokok a mi lelkipásztoraink és a magyar középosztály többi ágai között feltétlenül az első helyen állanak intelligencia és hűség tekintetében, de nem sugárzik kellőleg át rajtuk egy másik transcendens világnak szenvedélyes akarása. Még mindig azt hiszik, hogy a hit olyan valami, amiből megárt a sok és e téren sokkal inkább félnek a plusztól, mint a minusztól, pedig higgyék meg, a pluszt nagyon könnyen kiheverjük, de a minuszba bele fogunk pusztulni. Zártabb komorabb, elszántabb, bensőbb, szenvedélyesebb kálvinizmust várnék a lelkipásztorok egyéniségében és családjában. Annak a meglátását, hogy egy lelkipásztorra a saját gyülekezete az időnek eme pontján egy felkínált missziói mező, amelyet vagy meghódít és evangelizál vagy örökre elveszít. A falu kálvinizmusa a hagyományok teljes épsége mellett hihetetlenül elpárolgott. Ma már csak öreg presbiterek emlékeznek arra az időre, amikor házi istentiszteletek és imádságok folytak családonként. Ezeket megfogni, magul venni, tovább fejleszteni, ahol nincs, ilyesmit elültetni: ez a magyar kálvinista falu evangélizációja.

Népiskolai vallástanítás

Utam alatt két rendkívül fontos probléma merült fel. Egyik a mi népiskolai vallástanításunk ügye. Minden tisztelet adassék a mi derék tanítóinknak, akik közül nem egy igen kiváló és Isten áldotta tanítói lélek, de azért népiskolai vallástanításunk általában siralmas. A gyerekek nem tudnak járni a Bibliában, az üdvtörténetnek a vázát is alig ismerik. Formális, rendszertelen emlékezésre vannak szorítva és elröppen fejük felett az a pár száz vallásóra, anélkül, hogy egyetlen egyszer az áhítat megborzongatta volna őket és kerekre nyílt volna szemük a megjelent Lélek érintésére. Ezeket a gyermekeket veszi át a lelkész 12 éves korban és 4–6 heti kurzus után konfirmálja. Hogyha 4–6 hét alatt csupa Pál apostolok, csupa Timótheusokat tanítanak, ilyen előfeltételek mellett az is kevés volna. Akkor a megkonfirmált

¹⁴ bor és gabona mint lelkészi járandóság

gyermek legtöbb helyen magára marad, senki többet lelki életével nem törődik, s felnőtt úgy mint a ciher.¹⁵ Aztán csodálkozunk rajta, hogy presbitereink kemény szívűek, értelmetlenek, s konokul szundikálnak magunkat pozdorjává rontó igehirdetésünk szavára is. Pedig a lelkek itt is, mint mindenütt, talán itt inkább, mint bárhol szomjasak, s egy-egy pillantásban úgy kerül eléd vágy vagy szomj, mint a tófenekéről kibukkanó buborékban a mélység örök sóvárgása. Szeretnék nagy, szenvedélyes tüzeket gyújtani fel; inkább égjünk el mindnyájan egy óriási lángban, csak a tűzre tett nedves fa meddő és kormos siránkozása ne nyöszörögne tovább!

Szórványok

A másik probléma a *szórványok kérdése*. Faluk vannak tízével, húszával, százával, ahol egy-néhány kálvinista család él csupán, pusztákon, hegyekben, faluvégeken. Legközelebbi parokhus lelkész 8–10–20–30 km-re lakik. Az ilyesminek aztán beolvadás, áttérés a vége. Amint számba vettem Somogyban az átterteket, láttam, hogy az esetek 80%-a a szórványokból telik ki. A szórványok gondozása pedig más képen nem lehetséges, mint iratterjesztéssel és az egyetemes papság elvének gyakorlati alkalmazásával. Viszont az anya-egyházak áldozatokat kell, hogy hozzanak a szórványokért, így pl. a növendékeket konfirmációi oktatás alatt vendégül kell fogadnia és látnia a gyülekezetnek. Somogyi utam alatt az egyházmegye derék és buzgó elnöksége mindvégig társaságomban volt és a papság, valamint a világiak is díszes számban csatlakoztak kíséretemhez. Itt kell megemlékeznem arról az előzőekenységről, amellyel a járások fejei, általában az egész közigazgatás fogadott és kísért. Voltak nagyon emelkedett ünnepi percek, s ezek között megemlítem a dombovári presbiteri gyűlést, ahol a lélek szárnyushogását hallottuk, továbbá a siófoki új imaháznak a felszentelését, voltak lehangoló pillanatok, de soha olyanok, hogy elvesztettem volna hitemet a jövőben, munkatársaimban, híveimben. Ezen az utamon látogattam meg a gyönki gimnáziumot és tartottam istentiszteletet a gyönki kis diákoknak. Állandó erőfeszítésbe került körutamat csendesen, de határozottan visszatartani attól, hogy a külső dísz és a fogadtatás fénye, s az ezzel együtt járó ünnepi megnyilvánulások el ne takarják a lényegét, az Ige diadalútját. Az járt kétélű fegyverként a nép között, rontani, veszejteni, plántálni és építeni.

Viszonyunk a katolikus egyházhoz

Nemcsak régi szokásnak hódolok, hanem egyenest kötelességet teljesítek, amikor e helyen megemlékezem más egyházakhoz való viszonyunkról. Ezek közül minket leginkább a katolicizmus magatartása érdekel. Sokszor kifejeztem azt, hogy én a katolicizmus vallásos értékét világosan látom és nagyra becsülöm. Többször mondtam azt is, hogy Magyarországon az utóbbi századév alatt nemcsak a protestantizmus, hanem a katolicizmus belső ereje is szokatlanul elhanyagolt és e hatalmas egyház is olyanná vált, mint a Jairus leánya, nem halt meg ugyan, de mélyen, mélyen aludt. Körülbelül huszonöt esztendeje fokozatos erővel ébredez a katolikus öntudat és határozott, lendületes megújulás elé megy. Azt is állíthatom, hogy a katolicizmus összes erejét még nem szedte össze és vette igénybe, annál is sokkal hatalmasabb, mint amilyennek ma látszik. Mindaz, ami ebből az ébredésből vallásos megújulás, ami több isteni elementumot ötvöz bele ebbe a világba és a mi közös élő Urunknak, a Krisztusnak királyságát erősíti a szívekbe, reám és reánk nézve örvendetes és kívánatos munka. Magyarország elvész, ha nem lesz a Krisztus népe és én hálát adok Istennek, ha a Krisztust győzni látom katolikus atyámfiai szívében is. De meg kell mondanom, hogy ezt a célt nem szolgálják, sőt hátráltatják az olyan

¹⁵ bozót

megnyilatkozások, aminők a legutóbb is elhangzottak. A Zebedeus fiainak prepotens nagyravágyása jobban kísért, mint valaha. Lehetetlen ki nem érezni valami olyan tendenciát, ami a protestantizmustól a létjogosultságot kívánja elvitatni. Hangsúlyozni azt, hogy Magyarország megmentése a katolikusoknak a feladata és első sorban katolikus kérdés, hangsúlyozni azt, hogy ezt az országot csak az mentheti meg, ha katolikussá lesz; belekiáltani ebbe a széttépett országba, hogy türelem, felebaráti szeretet mind nagyon szép dolog, de egyszerre elvész parancsoló szüksége, mihelyt az fenyegeti a katolicizmust, hogy ahol a nemzet imádkozik, mellette még más rítus is megszólal Istenéhez, lehet katolikus, de már nem keresztyén szellem. Természetes, hogy a jelennek ilyen beállítása mellett a superior stabat lupus¹⁶ viszonylatában, rögtön ad hoc alakul a történelem is. Százados tanuságokat, melyek ennek a nemzetnek nagy erkölcsi erőivé váltak és lelkével összeforrottak, egyszerűen a fejük tetejére kell állítani. Eljön az az idő, amikor a Rákócziak lesznek a hazaárulók, s a Kolonicsok és I. Lipótok a nagy nemzeti hősök. Eljön az az idő, mikor destruktív lesz Petőfi, Arany és Kemény Zsigmond, de hogy ki foglalja el helyüket a jövő magyar ifjú lelki világában, azt nem tudom, Pedig, amit a magyar protestantizmus tett a magyar kultúráért, ennek a nemzetnek élete történetéből sem kikaparni, sem meghamisítani nem lehet. Átitatta az a nemzeti kultúra egész épületét, mint a freskó a nedves falat, s minél lejjebb bontják a vakolatot, annál élénkebbek és üdébbek a színei. Az ilyen programmszerű történelemmódosítástól már csak egy lépés, hogy a díszes, méltóságos demonstrációkon felelőtlen és lelkiismeretlen emberek gúnyneveket találjanak ki és sértegetéshez folyamodnak. A magyar protestantizmus és vele a magyar kálvinizmus komolyan és méltóságosan áll meg e fenyegető időkben. Mindenekelőtt bűnbánatot tartva, saját magát vádolja és a megoldást önmagában keresi. Szomorú volna ebbe a küzdelembe olyan sereggel menni bele, ahol a közömbösség fogta el a lelkeket. Amíg történelmi nevek birtokosai, olyan férfiak, akiknek őseik gályára mentek, mihelyt leánynézőbe mennek, nyomorultul elárulják őseik hitét, mi ne *másokra* panaszkodjunk. De ez a mi belső ügyünk. Tény az, hogy anyaszentegyházunk aggódva látja egy nagy társadalmi ellenreformációnak jelenségeit, de ettől sem magát, hanem nemzetét félti. Ám igazsága tudatában nézvé azokra, akik előtte jártak és szenvedtek, a tanuknak ama nagy föllegére; nézvé, a mi hitünk kezdőjére és elvégezőjére, a mi Urunkra, a Jézus Krisztusra, akit Igéjében tökéletesen és tisztán imádunk, hallgat és vár. Bármily sérelem vagy bántalom után is kész a testvéri egységre, mert komolyan veszi mestere parancsát: a hetvenhétszer ismételt bocsánatról, de érzi azt is, hogy Isten örök kiválasztása, fölséges misszióval bízta meg. Ide állította ebbe az országba hitvallóul és hegyen épített városul. Eszköznek érzi magát a szuverén Úrnak, a királyok királyának a kezében. Istent árulná el, ha megszűnnék hitéhez hű, igazságai vallásában bátor lenni, ha engedné bármely támadástól megfélemlíteni magát. Komolyabb és szentebb, hogysem meg lehetne csúfolni. Vértőbb, hogysem ki lehetne nevetni. Úgyszincs sok veszténivalója e világ szerint, tehát nem lehet megijeszteni. Éktelen, csekély csipkebokor: nincs lombja, virága, dísze, csak *lángja* van, amelyben az Úr jelenik meg. Ardet, nec tamen consumitur.¹⁷

¹⁶ „Az ordas följobb állt”, utalás Gaius Iulius Phaedrus: A farkas és a bárány című tanmeséjére

¹⁷ Ég, de meg nem emésztetik